

1. Mensenrechten - kern

Mensenrechten zijn gebaseerd op de menselijke waardigheid en de gelijkwaardigheid van iedereen. Deze principes zijn universeel. Mensenrechten gelden dan ook voor iedereen, altijd en overal. Ze zijn onvervreemdbaar - je kunt ze niet van iemand afnemen. In de praktijk worden niet alle rechten voor iedereen verwezenlijkt, maar dat betekent nog lang niet dat die mensen die rechten niet hebben. Er is ook geen hiërarchie van rechten. Met andere woorden, geen mensenrecht is belangrijker dan het andere. Sterker nog, ze zijn juist allemaal onderling van elkaar afhankelijk. Om een voorbeeld te noemen: je hebt het recht op informatie, de vrijheid van meningsuiting en het recht op te stemmen - maar wat heb je eraan als je niet ook onderwijs hebt kunnen volgen zodat je relevante informatie kunt vinden en begrijpen en kritisch hebt leren nadenken om een mening te vormen. Of je hebt het recht op onderwijs, maar als met lege maag naar school gaat en niet weet of je vanwege schulden van je ouders bij thuiskomst nog een thuis hebt, kun je daar niet optimaal gebruik van maken.

In het onderwijs spelen kinderrechten een belangrijke rol. Kinderrechten zijn ook mensenrechten. Het zijn mensenrechten die enerzijds rekening houden met de geestelijke en lichamelijke 'onrijpheid' van kinderen en hun afhankelijkheidspositie van volwassenen, waardoor ze op sommige terreinen bijzondere bescherming nodig hebben. Maar anderzijds houden ze juist ook met hun eigen autonomie en zeggenschap rekening, uitgaande van de zich ontwikkelende vermogens van kinderen. Kinderen zijn dus niet alleen afhankelijke mensjes die beschermd moeten worden, maar ook autonome mensen met een eigen mening en een eigen belang, zeker waar het gaat om zaken en beslissingen die van invloed zijn op hun (dagelijkse) leven. Dit belang moet in alle maatregelen die het kind aangaan voorop staan, waarbij voldoende waarde gehecht dient te worden aan de mening van het kind.

2. Het recht op en de doelen van onderwijs

Op grond van hun professie hebben leraren (opleiders en trainers) ook vanuit mensenrechtenperspectief een bijzondere taak en verantwoordelijkheid.

Ten eerste hebben zij een verantwoordelijkheid (*duty* in mensenrechtentermen) bij de verwezenlijking van **het recht op goed onderwijs** voor ieder kind.

Het VN-Kinderrechtenverdrag legt in artikel 28 uit wat er voor de verwezenlijking van het recht van het kind op onderwijs op basis van gelijke kansen nodig is. Daaronder vallen gratis primair en verschillende vormen van voortgezet onderwijs voor iedereen. Daaronder valt ook dat hoger onderwijs voor iedereen toegankelijk moet zijn naar gelang zijn of haar capaciteiten. Dat kinderen goed geïnformeerd en begeleid moeten worden bij onderwijs- en beroepskeuze. En dat regelmatig schoolbezoek bevordert en vroegtijdig schoolverlaten verminderd dienen te worden. Verder moet de handhaving van discipline op scholen verenigbaar zijn met de menselijke waardigheid van het kind.

Daaruit kunnen al een aantal taken en verantwoordelijkheden van leraren afgeleid worden, die te maken hebben met goede begeleiding van alle leerlingen, gelijke behandeling, pedagogisch klimaat (van orde en discipline tot een fijn en optimaal leer- en schoolklimaat voor alle leerlingen).

Verder legt het VN-Kinderrechtenverdrag in artikel 29 ook uit wat de **doelen van goed onderwijs** zijn, waaronder:

- de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind;

- het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens; het bijbrengen van eerbied voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of hare;
- de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten, en vriendschap tussen alle volken, etnische, nationale en godsdienstige groepen;
- het bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving.

Ook hierbij is de rol van de leraar van cruciaal belang.

Het recht op goed onderwijs is in de loop der jaren verder uitgewerkt door o.a. toezichhoudende comités op VN-verdragen zoals het Kinderrechtenverdrag en het Verdrag inzake Mensen met een beperking, UNESCO, de speciale VN-rapporteur inzake het recht op onderwijs, maar ook de Mensenrechtencommissaris van de Raad van Europa.

Verder zijn er ook **andere mensenrechten** van kinderen, ouders, de gemeenschap, maar ook leraren zelf - waarmee zij bij de uitoefening van hun beroep rekening dienen te houden. Soms gaat het hierbij meer om het respecteren van de rechten van anderen, maar vaak is het nodig dat leraren actie ondernemen om ervoor te zorgen dat de rechten van anderen verwezenlijkt worden. Hieronder volgt een aantal rechten in willekeurige volgorde die in de dagelijkse onderwijspraktijk direct of indirect een taak of verantwoordelijkheid van de leraar meebrengt: gelijke behandeling en non-discriminatie, belang van het kind staat voorop, recht op privacy, vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst, vrijheid van meningsuiting, recht op vreedzame vereniging en vergadering, recht op participatie en het recht van het kind om gehoord te worden, toegang tot informatie, vrije keuze van opleiding en beroep, recht op rust en vrije tijd, bescherming tegen kinderarbeid, tegen drugsmisbruik en seksuele exploitatie, bescherming tegen misbruik en verwaarlozing, recht op gezondheid en optimale ontwikkeling, recht asiel aan te zoeken (en daarbij horend het recht op onderwijs voor ieder kind, ongeacht verblijfstatus), recht op een behoorlijke levensstandaard, recht op sociale voorzieningen, toepassing van kinderstrafrecht, ouderlijke verantwoordelijkheden en het recht van kinderen afkomstig uit minderheidsgroepen om hun eigen cultuur te beleven, hun eigen godsdienst te belijden en hun eigen taal te spreken.

Het is van belang dat leraren deze rechten kennen, weten wat hun rol is in het verwezenlijken van deze rechten en de vaardigheden ontwikkelen hieraan bij te dragen.

3. Mensenrechteneducatie

Mensenrechteneducatie wordt vaak samengevat als onderwijs *over* mensenrechten (kennis en vaardigheden), *door* mensenrechten (via pedagogisch onderwijs- en schoolklimaat) en *voor* mensenrechten (vermogen en houding).

Onderwijs voor mensenrechten (vergelijk: doelen van onderwijs)

Om met het laatste te beginnen is het voornaamste doel van mensenrechteneducatie om mensen in hun kracht te zetten om van hun rechten gebruik te kunnen maken en de rechten van anderen te respecteren en aan hun verwezenlijking bij te dragen. Hierbij van belang zijn:

- Bijdragen aan bewustzijn, begrip en acceptatie van mensenrechtenprincipes en hun beschermingsmechanismen;
- Ontwikkelen van een universele mensenrechtencultuur, waarin ieder zijn eigen rechten kent en zijn verantwoordelijkheden m.b.t. de rechten van anderen, het

- bijdragen aan de ontwikkeling van het individu als lid van een vrije, vreedzame, pluralistische en inclusieve samenleving;
- Nastreven van de effectieve verwezenlijking van alle mensenrechten en het bevorderen van tolerantie, non-discriminatie en gelijkheid;
 - Zorgdragen voor gelijke kansen voor iedereen door toegang tot goede mensenrechteneducatie, zonder discriminatie;
 - Bijdragen aan de preventie van mensenrechtenschendingen en het bestrijden van alle vormen van discriminatie, racisme, stereotypering en haat zaaien, evenals de schadelijke houdingen en vooroordelen die daaraan ten grondslag liggen.

Onderwijs *over* mensenrechten

Om deze doelstellingen te behalen zijn kennis over mensenrechten en de daarbij horende vaardigheden cruciaal. Als je niet weet wat je rechten zijn, en die van anderen, als je ze niet begrijpt, kun je ze ook niet leren onderschrijven. En om het vermogen tot handelen te ontwikkelen is kennis alleen niet genoeg, maar moet je ook bepaalde vaardigheden ontwikkelen. Bij kennis over mensenrechten gaat het niet alleen over Verdragen, maar juist ook over de onderliggende principes en waarden zoals menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid, respect en participatie. Verder gaat het om het leren over de achterliggende gedachte, de ontwikkeling en de voordelen van respect voor mensenrechten. Daarbij hoort ook mogelijke vraagtekens die sommigen daarbij zetten.

Onderwijs *door* mensenrechten

Tegelijkertijd is het cruciaal dat de leer- en werkomgeving waarin mensenrechteneducatie plaatsvindt ook de cultuur van mensenrechten uitdraagt. Ook kunnen de leerlingen zo hun kennis en vaardigheden in de praktijk oefenen. Dit betekent dat zowel de rechten van leerlingen en studenten als van de leraren en docenten (en opleiders) in de dagelijks praktijk gerespecteerd (en verwezenlijkt) moeten worden, willen de leerlingen ook de houding om voor hun rechten en die van anderen op te komen aannemen.

4. Wat betekent dit in de onderwijspraktijk?

In het beleid:

Mensenrechteneducatie is zowel een onderwijsdoelstelling op zich als ook een visie op en manier van lesgeven (approach to education delivery).

- door MRE te integreren in de inhoud van onderwijs, leren leerlingen over hun rechten en verantwoordelijkheden in de maatschappij;
- door de bevordering van de mensenrechtelijke principes te integreren in de manier waarop onderwezen wordt - dus, door respect voor mensenrechten te integreren in de manier waarop scholen worden gemanaged, klassen worden georganiseerd en individuen worden behandeld op school - verbetert de kwaliteit van onderwijs.

In de leeromgeving:

De school wordt een voorbeeld van hoe mensenrechten geleerd en in de praktijk gebracht kunnen worden.

De basisvoorwaarden hiervoor zijn:

- school waarden en -cultuur bevorderen gelijke kansen en non-discriminatie, respect, vrede, rechtvaardigheid, verantwoording, participatie en inclusie
- schoolbeleid en (gedrags)regels gaan uit van gedeelde verantwoordelijkheid onder leerlingen en personeel om gelijke kansen, respect en vreedzame conflictoplossing te bevorderen evenals een school vrij van discriminatie, geweld, seksueel geweld en lijfstraffen.

- Schoolbestuur en besluitvormingsprocessen benadrukken inclusie en participatie van alle belanghebbenden (inclusief ouders, leerlingen en schoolpersoneel) evenals besluitvorming die democratisch en transparant is.
- Schoolleiding en management benadrukken respect voor regels die de mensenrechtelijke waarden en principes weerspiegelen en die samen overeengekomen en aangenomen zijn.
- In de manier van lesgeven staat de leerling centraal en bevat het school curriculum MRE
- De manier van toetsen is rechtvaardig en transparant; gelijke cijfers worden gegeven voor gelijke kennis en vaardigheden
- De deelname van alle leerlingen wordt aangemoedigd bij extracurriculaire activiteiten en in de bredere gemeenschap/buurt die mensenrechten bevorderen.
- De zelfevaluatie van de school is continu, en leidt tot het voortdurend verbeteren van de leeromgeving voor mensenrechten

Aandacht hiervoor in de lerarenopleidingen, bij de Onderwijsinspectie en in het delen van goede voorbeelden is hierbij van groot belang.

Voor de professionalisering van leraren:

Dat hun kennis en vaardigheden van MRE versterkt moeten worden en hun motivatie, commitment en verantwoordelijkheid om actief mensenrechtenprincipes binnen en buiten de klas toe te passen moet worden gecultiveerd/aangemoedigd.

Qua kennis en vaardigheden van MRE (cognitieve leerdoelen) betekent dit dat lerarenopleidingen/ professionalisering de universaliteit, ondeelbaarheid en onderlinge afhankelijkheid van mensenrechten zouden moeten bevorderen. Kennis en vaardigheden zouden zich ook moeten richten op onderwijskundige theorieën die aan MRE ten grondslag liggen, inclusief de relatie tussen formeel, niet-formeel en informeel onderwijs; leermethoden (teaching approaches) die de leraar als facilitator en gids benadrukken; methodologieën die de leerling centraal stellen, experimenteel zijn en beantwoorden/tegenwoordigen komen aan de individuele leerbehoeften en leerstijlen van de leerling; en mechanismen die mensenrechten binnen de school, de gemeenschap en de bredere maatschappij beschermen.

Qua waarden, houding en gedrag (sociale/affectieve leerdoelen), zouden lerarenopleiding/professionalisering leraren moeten ondersteunen in hun sociale vaardigheden te onderzoeken, hun leiderschapstijl, hun commitment t.o.v. mensenrechten en de verantwoordelijkheid ten opzichte van de mensenrechtelijke waarden voor te leven en in de praktijk te brengen. De training zou leraren moeten helpen mensenrechtenschendingen op school of in de gemeenschap te herkennen en ermee om te gaan en hen helpen om de school te ontwikkelen als model van het leren over en in de praktijk brengen van mensenrechten.

5. Mensenrechten en burgerschap

Er is een sterke band en wisselwerking tussen mensenrechteneducatie en burgerschapsvorming.

Aan de ene kant is het de taak van de democratische rechtsstaat om ervoor te zorgen dat ieders mensenrechten gewaarborgd worden. Je zou dus kunnen zeggen dat mensenrechten aan de basis van de democratische rechtsstaat liggen. Mensenrechten zijn daarmee ook een reden om het behoud van de democratische rechtsstaat na te streven en van de mogelijkheden van de democratische rechtsstaat gebruik te maken om je eigen en andermans mensenrechten te waarborgen.

Aan de andere kant kan de democratische rechtsstaat enkel functioneren wanneer de mensenrechten optimaal gewaarborgd zijn. Denk bijvoorbeeld aan de vrijheid van

vereniging, het stemrecht en vrijheid van meningsuiting voor de democratie en aan het recht op onafhankelijke rechtspraak, het legaliteitsprincipe en rechtsbijstand voor de rechtsstaat. Maar dit gaat ook verder, zoals eerder werd uitgelegd: ook de sociaaleconomische rechten, zoals het recht op onderwijs en een adequate levensstandaard zijn van invloed op de effectiviteit van de democratische rechtsstaat.

En verder vormen mensenrechten ook een gemeenschappelijke (neutrale) basis voor het omgaan met elkaar in een pluriforme, diverse samenleving.

In de onderwijspraktijk kun je burgerschap en mensenrechten o.a. als volgt met elkaar verbinden:

1. Bevorder een onderwijs- en schoolklimaat dat expliciet gestoeld is op de mensenrechtenprincipes (noem ze waarden) van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid (non-discriminatie), respect en participatie. Door de leerlingen serieus te nemen als persoon met effectieve inspraak, door aandacht te schenken aan verschillende gewoontes en gebruiken van hun gezin en familie, door ruimte te bieden om gezamenlijkheden te ontdekken en respect te tonen voor verschil van opvatting, creëer je sociale veiligheid en voorkom je sociale uitsluiting - essentiële voorwaarden voor maatschappelijke en politieke betrokkenheid.
2. Introduceer kennis over mensenrechten in een doorlopende leerlijn. Door aandacht te besteden aan verschillende mensenrechten, samen de waarde van deze rechten voor de leerlingen in hun dagelijkse leven te onderzoeken en te bespreken, krijgen leerlingen beter zicht op de mate waarin mensenrechten al dan niet voor iedereen verwezenlijkt worden, op sociale ongelijkheid, op discriminatie. Ook kun je mensenrechten verbinden aan specifieke vakinhoud en de link leggen tussen mensenrechten en (democratisch) burgerschap. Bijvoorbeeld tussen de vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vereniging en vergadering, stemrecht en ons democratisch bestel. Of het recht op gelijkheid voor de wet en de rechtsstaat. En dat democratie niet enkel de macht van de meerderheid is zonder rekening te houden met de rechten en wensen van (kwetsbare) minderheden.
3. Investeer in het stimuleren van 'burgerschapsvaardigheden' zoals onderzoeksvaardigheden, kritische denkvaardigheden, actief en respectvol luisteren, mediawijsheid, discussiëren en debatteren om dieper in te kunnen gaan op maatschappelijke, politieke en mensenrechtelijke kwesties, feiten van meningen te leren onderscheiden, en ook bij verschil van mening over controversiële onderwerpen respectvol van gedachten te wisselen.

6. Kennis en vaardigheden bij mensenrechteneducatie

De kenniscomponent van mensenrechteneducatie kan als volgt worden samengevat (Oomen & Vrolijk (2010)):

- Dat iedereen, overal, bepaalde onvervreembare rechten heeft.
- Wat de belangrijkste mensenrechten zijn.
- Waarom mensenrechten geformuleerd zijn: na de Tweede Wereldoorlog en de menselijke ontoring in die jaren.
- De historische en filosofische achtergrond van de mensenrechten.
- Dat mensenrechten vanuit verschillende culturen en achtergronden anders worden gezien.
- Dat mensenrechten gestoeld zijn op de idee van menselijke waardigheid, de gelijke behandeling van iedereen en het respect voor verscheidenheid.
- De kernbegrippen vrijheid, gelijkheid, menselijke waardigheid, universaliteit en het zelfbeschikkingsrecht.

- De verschillende categorieën van fundamentele rechten: het gelijkheidsbeginsel, de vrijheidsrechten; politieke rechten, sociale, economische en culturele rechten, met de belangrijkste rechten per categorie.
- De universaliteit en de ondeelbaarheid van het mensenrechtengedachtegoed, dus ook van burgerlijke en politieke en sociale, economische en culturele rechten.
- De wereldwijde ondertekening van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het bindende karakter van de daarop gebaseerde VN-Verdragen als het Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten en Economische, Sociale en Culturele Rechten, en - in Europa het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.
- Dat rechten komen met verantwoordelijkheden: voor overheden en voor individuen. Het idee van 'dragere' van rechten en van verantwoordelijkheden (right holders, duty bearers).
- Wat is de verantwoordelijkheid van de Nederlandse staat? Wat van het individu?.
- De verhouding tussen internationale Verdragen en de Nederlandse Grondwet; dat in de rechtspraak veel grondrechten in internationale Verdragen veel belangrijker zijn dan die in de Grondwet - met name het EVRM.
- Verbondenheid - lokale/nationale/regionale/internationale - op dit gebied.
- De globale inhoud van de Universele Verklaring en andere belangrijke mensenrechtenverdragen: het internationale mensenrechtenhandvest, het EVRM, het Handvest Grondrechten van de EU, specifieke Verdragen als het Vrouwenverdrag, het Kinderrechtenverdrag, het Verdrag tegen Rassendiscriminatie en het Gehandicaptenverdrag, Geneefse Conventies.
- De verschillende dimensies van mensenrechten: ethisch, juridisch, politiek.
- De rol van mensenrechten in het denken over ontwikkelingsvraagstukken en mensenrechten in mondiaal perspectief: de consequenties van het handelen hier voor de rechten van mensen elders.
- Dat mensenrechten in Nederland dus niet alleen gelden voor mensen met een Nederlands paspoort maar voor iedereen.
- De botsing van rechten en de weging die in de praktijk plaats moet vinden tussen fundamentele rechten. De beperkingsgronden van fundamentele rechten.
- De notie van universele jurisdictie voor de ergste mensenrechtenschendingen: genocide, misdaden tegen de menselijkheid, het Internationaal Strafhof.
- Instuties (accountability mechanisms), zowel op nationaal als op internationaal niveau.
- Het verhaal van belangrijke mensenrechtenverdedigers.

En de vaardigheden als volgt:

Verzamelen en kritisch kunnen analyseren van informatie; mediawijsheid; onderscheid kunnen maken tussen feiten en meningen; retorica - goed en krachtig kunnen argumenteren; nemen van verantwoordelijkheid en anderen overtuigen van het gekozen pad (leiderschap?); democratische geletterdheid - inzicht in hoe je de dingen het meest effectief kunt veranderen.; vermogen tot samenwerken.

**Voor meer informatie contacteer Frauke de Kort, f.de.kort@mensenrechten.nl
Of kijk op www.mensenrechten.nl en <https://mensenrechten.nl/indeklas>.**